

srednjovjekovnih naših država i kasnije za patricijat iz Dubrovnika (i drugih dalmatinskih komuna), premda već i Bogdanić kaže: »Narediše vladanje pučansko mjesto vlastelinskoga«, a i Stulić ima pridjev vlastelinski! Termine vlastelin s množinom vlastelini, vlastelinka, vlastelinski i vlastelinstvo treba upotrebljavati za novije doba naše historije mjesto riječi spahija, spahinica, spahijski i spahiluk, a isto tako, recimo, i za ruske pomeščike i slične velike posjednike koji se broje u više plemstvo. Sasvim bi nezgodno bilo da se za vlastelinstvo upotrijebi riječ vlasteostvo kad ta riječ danas i u Dubrovniku znači sasvim nešto drugo. Isto tako ako mjesto vlastelinski konji, tj. konji koji rade na vlastelinstvu, odnosno koji su svojina vlastelinoва, kažemo »vlasteoski« konji, svak će pomisliti da su to konji koji dolikuju vlasteli ili koji su njihovo vlasništvo.

Ogledavši tako potvrde za navedene riječi, Maretićevu argumentaciju protiv njih, njihov razvoj i značenje u savremenom jeziku, mislim da se nećemo kolebati, nego ćemo ih, i pored Maretićeva napadaja na njih, proglasiti za prave i dobre hrvatske riječi, a vlasteli i vlasteokama ostaviti da žive na sasvim usku području gdje poveljama i živom jezičnom upotrebom mogu dokazati svoje pravo na opstanak.

NJEMAČKI JEZIK U KOMEDIJAMA JOVANA STERIJE POPOVIĆA

Bratoljub Klaić

Srpski komediograf Jovan Sterija Popović (1806—1856), pored toga što u svojim djelima izvrsno daje sliku društvenog života svoga vremena, nesumnjivo ima veliko značenje i za poznavanje jezika onoga doba. Kako pak u istom razdoblju djeluje i Vuk Stefanović Karadžić, proučavanje Sterijina jezika nije predstavljalo osobito zanimljivu temu za naše jezikoslovce koji su se, dakako, radije bavili Vukom i njegovim suradnicima. Budući pak da se »1854 usudio štampati knjigu crkvenim pravopisom«, da »nije pisao čistim narodnim jezikom« i da je »bio protiv Vuka Karadžića«, »čitaoci su ga napuštali, a kritičari odricali ili, što je još gore, zaboravljali« (Skerlić, Istorija nove srpske književnosti, Beograd 1921, str. 174). Koliko god je to što Skerlić piše sušta istina, koliko god Sterija svoj stav u pogledu jezika brani na usta Aleksina u »Laži i paralaži« riječima da »slavjanski« govore ljudi koji su »vježestva priobrela, vkus izobrazili i čuvstva otončali«, da je to jezik »po pravilima uglađen kojim su se najveći duhovi kao Stojković, Vidaković, Vujić i proči u knjigama služili«, čovjek se, proučavajući Sterijine komedije, ne može oteti dojmu da Sterija baš i nije bio tako čvrst u

svome stavu neprijateljskom prema Vuku, odnosno da se barem borio protiv suvišnog »slavjanstvovanja« ili njegove upotrebe u nepoštene svrhe. Zar bi inače takvom ruglu izvrgao Ružića u »Pokondirenoj tikvi« baš po njegovu govoru, zar bi već spomenutom Aleksi, kad se ovaj hvali da je postao učitelj slavenske gramatike, stavio u usta ovakav galimatijas: »Nišćeten vrazumljaj tisjačeguboju horugvonosjaščeju veščestvenostiju«, zar bi Sara (»Pokondirena tikva«) filozofu preporučivala »nemojte tako *visoko* govoriti« i zar bi Mitar (u istoj komediji) za istog Ružića rekao: »Na moju dušu lud čovek; gle kako i govori« i podviknuo mu: »Bre govori ljudski, zašto ako te okupim, nećeš se znati ni ti ni tvoj jezik«? Pri svemu tome ne valja smetnuti s uma da Sterijin jezik, pogotovo u komedijama i osobito ako se apstrahiraju tuđi utjecaji, i nije tako dalek od Vukova jezika, Sterija je — očito u želji da bude pristupačan najširoj publici — u komedijama napisao npr. ovako: »Ja imam jedan lep plan; istina, ja sam slaba žena, nemam toliko razuma kao vi, ali sam vaša tetka, mon frer, a tetke, znate, svuda se umedu naći, a i treba da se za vas staram. Vidite, vi ste mladi, ja sam malo starija, treba da vas usrećim, da lepo živite...« (Sara u »Pokondirenoj tikvi«).

Pored ovoga, čitav Sterijin dramaturški opus nosi i odlučan stav protiv tuđinskih utjecaja u srpskom jeziku. U tom je stavu gotovo najjači žalac uperen protiv njemačkih utjecaja, i to koliko u govoru vojvodanskih Srba, toliko i u govoru grada Beograda, koji su upravo u doba Sterijina boravka ondje počeli zapljuskivati germanizmi u zamjenu za turcizme (»Nije to *fistan* nego *rajfrok*«, »Beograd nekad i sad«). Lijep je primjer za takav stav dijalog između djevojke Pijade i babe Stanije u komediji »Beograd nekad i sad«. Kad koketna i razmažena mlada Beogradanka Pijada (osobita joj je govorna karakteristika da upotrebljava sibilante umjesto palatala) ustvrdi da i one (tj. djevojke) imaju dosta posla, da moraju »*slingovati, necovati, strikati, heklovati*«, Stanija ne shvaća o čemu se radi, nego pita: »A kam vam da vezete, da pletete, da nižete?« Kad joj pak razjasne da je »*to to*«, stara pita: »Kako je *to*, kad ne govorite?« i na Pijadino »Mi govorimo nemecki, po modi« nastavlja: »Ej, ubio vam bog tu nesrećnu modu, da bežite od svoj rod! Ama dobro i činite: bolje se ponemčite kad i tako niste Srbi.« Sličan slučaj imamo i u »Rodoljupcima« gdje Zelenička, kad na svoje kucanje čuje poziv »*Herajn*«, upozorava: »*Slobodno, mile moje, ili izvolve, zapovedajte*, to je lepše nego *herajn*«; ista Zelenička, kad Milčika u istoj komediji spominje »*šnajdera* Lista, ispravlja u »*krojač* List«.

Za scenski govor bezuvjetno je potrebno proučiti Sterijin jezik kako srpski, tako i njemački, francuski, slovački, slavenosrpski, mađarski i grčki, jer nije svejedno na koji će način izgovarati svoje tekstove npr. Jovan u »Pokondirenoj tikvi«, baba Stanija u komediji »Beograd nekad i sad«, kir Janja u komediji »Tvrđica«, Ružić u »Pokondirenoj tikvi« ili Žutilov u »Ro-

doljupcima«. Tim tekstovima valja, osim toga, pristupati kritički, jer se u njima tokom sto i više godina preštampavanja i ponovnih izdavanja potkralo nekoliko neugodnih pogrešaka. Kao ilustraciju želim da navedem samo dva primjera. U svim novijim izdanjima komedije »Tvrđica«, u sceni kad se sastaju kir Janja i kir Dima, domaćin pozdravlja gosta riječima: »O kala *pltete*, kir-Dimo!« Tko god zna grčki, mora posumnjati u glasovnu skupinu *plt*, makar se ona nalazila i u najkritičnijem izdanju, što je zaista i slučaj sa nekoliko inače vrlo lijepo opremljenih edicija. Tu, dakako, umjesto *pltete* treba da stoji *iltete*, kako se i nalazi u svim izdanjima starijim od 1903., pa i u izdanju od 1838. koje je redigirao sam Sterija, a koje sam ja proučio u knjižnici Maticе srpske u Novom Sadu (prvo izdanje od 1837. nije za ovo pitanje interesantno, jer je Sterija, kako znamo, kir-Dimu lično doveo na scenu tek u drugom izdanju komedije »Tvrđica«; u prvom se izdanju kir Dima samo spominje). Koliko sam mogao utvrditi, prvi se put ta (slagarska) pogreška (zamjena ćirilskog и sa п) javlja god. 1903. u izdanju Srpske književne zadruge po kojem su, po svoj prilici, priređivana sva kasnija izdanja. U istom izdanju ima i druga neugodna pogreška koja se sastoji u ovome: Na početku trećeg čina »teška se« Janja među ostalim i ovim riječima: »Što čiš sad? Da budiš siromah *iros* pod tvojom starostom, kao što kaži mudro grečesko slovo, da budiš siromah Janja?« Ovo je *iros* u izdanju od 1903. i kasnije štampano malim slovom i obilježavano zvjezdicom ili brojkom i ispod crte tumačeno kao »junak«, »heroj«. Ali kad se zamislimo u pitanje: što bi imalo značiti »siromah junak«, mora nam pasti u oči besmislica makar kir Janja i govorio o »mudrom grečeskom slovu«. Objašnjenje nam i ovdje daje sam Sterija koji ovo tobožnje *iros* piše velikim slovom (Иросъ), a tako je (Ирос) i u izdanju Braće Novakovića iz Pančeva, bez naznake godine, ali — prema nekim znacima — sigurno poslije 1867. Sterija doduše ne komentira tu riječ (ni u svom drugom izdanju gdje inače ima komentara), ali svatko tko je pročitao Odiseju, mora se sjetiti prosjaka Arneja s Itake koji je imao pridjevak *Iros*. A »siromah *Iros*« ima svakako više smisla nego »siromah junak«. I tu se, prema tome, očito radi o slagarskoj pogrešci: slagar je ime *Iros* složio malim slovom, korektor to nije ispravio, a komentator je vrlo vjerojatno svoje bilješke pisao na temelju gotovog tipografskog sloga.

No da se vratimo na njemački jezik koji je tema ovog izlaganja.

Najizrazitija je i najtipičnija predstavnica njemačkog duha u Sterijinim komedijama »landpomoranča« Jelica u komediji »Laža i paralaža«. Ona je »nemečki« naučila u Beču, očito u nekom »inštitutu« gdje su se frajlice onoga doba a i kasnije odgajale na romantičnoj literaturi punoj »heldova« i »princesa«. Kako je izgledao taj odgoj, lako se vidi iz Jeličina razgovora s ocem kojemu na pitanje »Kaži ti meni zašto čitaš te knjige?« ona odgovara: »O taticе, kako ne bih, kad po Beču prve frajle i najveće dame čitaju?

Samo uzmite na um kad se koja razgovara, odmah ćete primetiti čita li ili ne, jer ona koja čita govori »hohtajč«.
 A što se postizavalo tim odgojem i kako je izgledalo to Jeličino »hohtajč«, neka posvjedoči ovaj njezin tekst: »U Beču prve dame i otmene frajle... spavaju do devet; u polak devet donese im *štumadla fruštuk*; zatim ustanu i dadu se obući u negliže... tek u polak dvanaest obuku se paradno, pa ili s knjigom sede kod pendžera... ili prave do dva vizite...«
 Na očevo pitanje »Zar ne ručaju?« Jelica nastavlja svoju »hohtajč-tiradu«: »Ručaju, ali nobl, u tri sata pa do pet. Potom ustanu s ručka, *ausfaruju*, u polak osam idu u teater ili ako je *bal*, idu *na bal*.«
 Jelici se takav život izvanredno sviđa, jer na očevo pitanje »A zar bi ti htjela tako živeti?« ima spreman odgovor: »... Ah, tatice, po modi živeti, to vam je *Genuss*« (kod Sterije pisano latinicom). Sve se to uči iz romana, dakako njemačkih, ali i francuskih (»Evo i ovaj je s francuskog *iberzecovan*, pa da se sakriju svi nemački romani pred njim«), jer »govoriti po modi, *unterhaltovati se*, *štelovati se* i znati što je bonton, to se sve iz romana uči«, a kuhanje i domaćinski poslovi — do čega je ocu stalo — to se iz romana ne može naučiti, a i ne treba, jer je kuhanje »sasvim *gemajn*, to samo proste žene rade«.

Kod Jelice se doduše nigdje u tekstu ne može naći prezir prema rođenom jeziku, ali iz rečenica: »... u Beču se retko čuje srpski; sve nemečki i francuski. To su vam jezici! Kad govore, mislite, med im teče iz usta« jasno proizlazi da je zablještena tuđim jezicima, što ona, uostalom, i sama potvrđuje rečenicom: »Jedva sam se dodala srpskom jeziku, tako sam se na nemečki *angevenovala*.«
 Takva Jelica očekuje svoga viteza na bijelom konju da je uzme za ženu (»... navalio otac da me udaje preko volje... *Stellen sie sich vor*: trgovac!«) i jedva dočeka pojavu kao što je Aleksa — »baron«, »bogataš«, »obršter«, jednom riječju »svjetski čovjek«, pa izlazi pred njega sa svim svojim znanjem njemačkog jezika i poznavanjem književnosti, očito jer su joj u institutu govorili da to spada u dobar ton. To njezino poznavanje njemačkog jezika nije idealno, kako se vidi iz dijaloga s ocem:

Jelica: ... kako je za svojim ljubeznim *švermovala*.

Marko: A šta je to *švermovala*?

Jelica: Ah, *švermovati* je to što u Beču kažu *švermeraj*.

Marko: A šta je to *švermovati*?

Jelica: Ta kažem vam, to je *švermeraj*.

Nije idealno, ali je dovoljno da se iz njega izvuku karakteristike tadašnjeg duševnog standarda naših frajljica. To znanje nije ni potpuno, ono se više očituje u stanovitom poznavanju njemačke literature i u stavu žaljenja prema onima koji je ne poznaju nego u upotrebi njemačkih riječi. Taj stav žaljenja potvrđuje njezina rečenica: »Ah, tatice, škoda, škoda što ne znate nemečki«, a obožavanje (»No zato opet najmiliji mi je *unterhaltung* u knjigama«) i poznavanje literature vidi joj se iz oduševljenja

za Schillera («...kako je Karl Mor Amaliju ubio, to je bilo srce, pak ju je baš svojim *degnom* ubio»), za Goethea («Tako sam kod Gete... kod njega sam jedan prekrasan *fers* našla«, odnosno »Svi ga pohvaljuju da je *modešrajber*«), za Tšchokea («O tatice, da vas čuje Čoke i drugi *romanenšrajberi*, digli bi proces na vas«), pa i za nepoznate pisce («O, molim vas, to vam je knjiga! Ja sam ih stotinama čitala, ali ovaj *libšaft*, ovaj *švermeraj* nisam nigde videla. Škoda što se ne zna *ferfaser*; ja bih ga u mom *tagbuhu* prenotirala«).

Sterija je svoju Jelicu očito htio izdići iznad svih svojih tipova koji upotrebljavaju njemački jezik, jer joj stavlja u usta nekoliko rečenica pisanih njemačkim pravopisom (latinicom u inače ćirilskom tekstu). Po svoj je prilici htio time naglasiti njezin odgoj u Beču, ali i *Uebertreibung* o kojem govori u predgovoru »Pokondirenoj tikvi« (osvrćući se na Jelicu). Osim već spomenute rečenice »*Stellen sie sich vor*«, Jelica ima njemačkim pravopisom pisan kontinuirani tekst već u prvom svom nastupu: »*Göttlich*, ah (ovo ćirilicom), *sehr göttlich*, zatim nekoliko puta »*Um Gottes Willen*«, pa »...*eine gebildete Sprache*«, nadalje: »Ah,(ćirilicom), *das würde mich überraschen*«, pa: »...*entschuldigen Sie auf einen Augenblick*« i konačno donekle dijalektalno: »*O, ich bitte Sie, 's is' ja gemein*«. Dva su kontinuirana njemačka teksta Jeličina pisana ćirilicom, i to »*Ah, got, velhe entckung*« i »*Das ist cu fil*«, možda jer su takve rečenice bile vrlo obične u ustima ondašnjih frajlica.

Pogledamo li pojedine riječi kojima se Jelica služi, možemo iz do sada navedenog materijala vidjeti da ona upotrebljava uglavnom samo njemačke imenice, npr. *held*, *švermeraj*, *unterhaltung*, *Genuss*, *degn*, *fers*, *modešrajber*, *romanenšrajber*, *libšaft*, *ferfaser*, *tagbuh*, poneki pridjev (prilog): *hohtajč*, *gemajn*, i glagole prekrojene na naš tip: *ausfaruju*, *angevenovala se*, *iberzecovan*, *unterhaltovati se*, *štelovati se*. Tako je isto i s preostalim materijalom iz njezinih tekstova. Jelica se, podupirući Aleksu kad ovaj tumači njezinu ocu izraz *najpače* njemačkim izrazima *besonders* i *zumal*, oduševljava i dodaje: »O ljubezni tatice, to vam je *auzdruk*«, ona se zanosi što Aleksa kani izdati svoj *rajzebešrajbung*, priča da je kod gospodina Šlegla u Beču bila na *kostu*, nudi Aleksu da pije *auspruh*, odzdravlja svome udvaraču sa *Dienerin* (u tekstu njemačkim pravopisom), ushićena je njime »kanda ga je neka *cauberin* rodila«, ali i samom sobom, jer ga je, kako veli, »opčinila kao *cauberin* u *cauberpalastu*« i zapomaže »*Hilfe! Retung*«. Pridjeva ima malo: *peblhaft*, *gerirt*, *ungerührt* (u tekstu njemačkim pravopisom), *belezen*, a nešto više priloga: *herajn*, *galant*, *venigstens*, *natirlih*, *virklüh* i dva pisana njemačkim pravopisom: *prächtigt* i *zudringlich* pored već spomenutoga *göttlich*. Glagoli su joj svi prekrojeni na naš tip: nezgodno je primljenu vizitu *abzagovati*, knjiga je *trukovana*, Jelica *benajdiguje* Aleksu što putuje u Beč i usuđuje se da ga *bešveruje* jednim pismom, ne

može *entberovati* prsten, ona nadalje »čuteći *beštetiguje*«, njezin tatice nešto ne može *empfindovati*, baron joj je *erklerovao ljubav*, Marija ju je *rajcovala* i upozorila da Aleksa nije baron, no Jelica joj odgovara da se zbog toga ne mora *besorgovati*.

Od daljih ženskih lica Sterijinih koja se služe njemačkim jezikom, s Jelicom se može donekle usporediti samo Devojka u »Ženidbi i udadbi«, jer kod nje nalazimo dvije suvisle, njemačkim pravopisom pisane rečenice, čega kod ostalih tipova nema. U razgovoru o muzici (s Mladoženjom) pošto izjavi da muzikanti sve »tako *ferhuncuju*« da se »čovjek smejati mora«, ona dodaje: *Wir haben einen wahren Jucks mit ihr*« (tj. s muzikom). Kad za ovu rečenicu dobije kompliment od Mladoženje da vrlo dobro »nemecki« govori, ona se brani: »O, molim, vi me *bešemujete*. *Ich bin eine Deutsch-verderberin.*« Devojka nastavlja rečenicama: »Pa kad *ausfarujem*, *bedinter* otragu...« i »Vi tako umete *šmajhlovati*« i od toga dalje njezina upotreba njemačkog jezika ne ide.

Dok je kod Jelice i Devojke njemački jezik uglavnom ispravan, kod Feme je u »Pokondirenoj tikvi« sve iznakaženo, namješteno i smiješno, kao uostalom i ona sama. Analiza njezinih tekstova zahtijeva posebnu studiju, osobito s obzirom na fonetiku i morfologiju, a ovdje neka bude spomenuto samo to da npr. glagol *unterhalten* varira na pet načina: *unterhaltovati*, *unterondlovati*, *unterhondlovati*, *unterlondrovati* i *unterlontovati*. Fema nije učila njemački, nego je od svojih susjeda, vojvodanskih Nijemaca (»Švaba«) pokupila nekoliko svakodnevnih riječi i rečenica, a ako je od koga učila, onda je ta učiteljica mogla biti samo »čankoliza« njezina Sara koja — iako bolje govori od Feme — ima i ovakvih pojava: »Aa, tu i *frajlica*... *hipšes ksihtl*... *hipš*, *hipš*. *Vi kec*, *frajlice*, *vi kec?*«

Dalja jezična analiza Sterijinih komedija dovodi nas do spoznaje da u njima gotovo i nema osobe kod koje se u tekstu ne bi našle po dvije-tri njemačke riječi. No za razliku od sprijeda opisanih tipova nijedno se drugo lice — osim Jeličinih partnera Alekse i Mite u »Laži i paralaži« — ne služi tim jezikom u želji da se uzvisi nad svoju okolinu, sve su to manje-više dnevni izrazi kao odjevni predmeti (*gerok*, *iberok*, *vikler*, *krogn*), tehnički termini (*loterija*, *los*, *trefer*, *krajcfajer*), uredske riječi (*belobungsdekret*), nazivi zanata (*moler*, *šnajder*), nazivi jela (*supa*, *cušpajz*, *rindflajš*), nijanse boja (*lilafarb*, *štanglgrin*, *tunglgrin*) ili izrazi za koje u Sterijino vrijeme još nije bilo naših riječi (*gefrorenes* — sladoled).

Nas više zanima akcentuacija njemačkih riječi u našem jeziku, što je — uostalom — sa gledišta scenskog govora i najvažnije, jer se Sterijine komedije danas više nego ikada nalaze na repertoaru svih naših kazališta, a film »Diližansa snova« svjedoči da su i filmski interesantne.

U Sterijinim tekstovima valja nam razlikovati dvije vrste germanizama. Jedne se riječi osjećaju kao njemačke i kod njih treba primijeniti

njemački akcent, a druge su na neki način postale sastavni dio našeg rječnika i, dakako, poprimile naš akcent. Osim toga treba i ovdje, kao i svuda kod tuđih riječi, primijeniti (i ne samo za akcentuaciju) kriterij: *kada* smo ih primili, *od koga* smo ih primili i *gdje* smo ih primili. Imao sam prilike da problem o kome je riječ proučavam »na terenu«, tj. na predstavama »Pokondirene tikve« u Novom Sadu i Vukovaru, dakle u krajevima gdje su glumci njemačke fraze i pojedine riječi govorili onako kako su ih slušali u svojoj najbližoj okolini, od svojih susjeda i sugrađana Nijemaca, imao sam nadalje mogućnosti da akcentuaciju takvih riječi provjeravam kod svojih slušača štokavaca s kojima sam Sterijin jezik proučavao na Akademiji za kazališnu umjetnost u Zagrebu, i — konačno — stanovit sam broj akcenata mogao kontrolirati u Benešićevu Hrvatsko-poljskom rječniku (Zagreb 1949) u kojem su akcenti na njemačkim riječima većinom bilježeni onako kako se izgovaraju u Iloku (Benešićevo rodno mjesto), bliskom susjedstvu Vukovara i Novog Sada. Provjeravanje u Rečniku srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika Srpske akademije nauka (Knjiga I, A — Bogoljub, Beograd 1959) nije mi mnogo pomoglo (svega dvije-tri riječi), jer su u toj ediciji strane riječi unošene samo »ako su dobile širu rasprostranjenost ili naročito značenje u našem jeziku« (isp. Predgovor), a to s velikim dijelom Sterijina materijala nije slučaj. Ne isključujem mogućnost da su neke njemačke riječi u drugim krajevima, npr. kajkavskim, primane s drugačijom akcentuacijom, no kako se u Sterijinim komadima radi o terenu uglavnom vojvodanskom i beogradskom, pravo je da se u izvedbama primjenjuje i tamošnja akcentuacija.

S akcentima kakvi su u njemačkom treba izgovarati njemačke rečenice kojima je tekst kontinuiran, konkretno u ulogama Jelice u »Laži i paralaži« i Devojke u »Ženidbi i udaji«, te one njemačke pojedine riječi koje su pisane njemačkim pravopisom. Njemačku akcentuaciju imaju još i neke pojedine riječi pisane na naš način, koje nisu ušle u naš jezični, makar i dijalektalni, fond, kao što su npr.: *galant*, *herajn*, *gerirt*, *gemajn*, *modern*, *ferfaser*, *hinaus*, *mamichen* i sl.

U naš jezični fond (tu se misle i dijalekti, današnji i nekadašnji) ušli su prvenstveno glagoli o kojima je već sprijeda rečeno da su prekrojeni na naš tip. Što se tiče njihova akcenta, oni poprimaju naš kratki silazni akcent (") ako su u njemačkom jeziku naglašeni na prvom slogu, npr. *ābzagovati* (ābsagen; bilježenje njemačke akcentuacije prema Šamšalovićevu Njemačko-hrvatskom rječniku, Zagreb 1960), *ājndlovati* (einladen), *āngevenovati* (āngewöhnen), *āusfarovati* (āusfahren), pa dakako i *hēklovati* (hākeln), *kōštovati* (kosten; Mita: »Vi znate što jedna galiija *kōštujē*«), *nēcovati* (netzen), *sāmlovati* (sammeln; Jelica: »Čekajte da se *sāmlujēm*«), *šlingovati* (schlingen), *švèrmovati* (schwärmen) itd., s karakteristikama naših ovakvih glagola da prenose akcent na proklitiku, kako se to vidi iz Sarine replike: »Sad vam

nè šmajhlujēm...«, što uostalom mora biti jasno i iz Nešina primjera (»Beograd nekad i sad«): »To je Velimir, naš sin. On se dao *izmolovati*« (od *mölovati* — malen). Ako su pak njemački glagoli naglašeni na drugom slogu, kao npr. *beneidigen*, *besörgen*, *bestätigen*, *beschwären*, *empfinden*, *entbühren*, *erklären*, oni zadržavaju svoje mjesto akcenta, ali mijenjaju intonaciju u kratku uzlaznu: *benājdigovati*, *besörgovati*, *beštětigovati*, *bešvèrovati*, *empfindovati*, *entbèrovati*, *erklèrovati*. Tako i *beštèlovati* prema *bestellen*, ali je ovaj glagol — čini se — već vrlo davno ušao u neke naše dijalekte pa je vrlo čest i s akcentom *bèstelovati* (starije *beštèlovati*; očita veza sa simpleksom *štèlovati*; za akc. isp. i Rečnik Srpske akademije nauka). Preostaju još dva glagola: *übersetzen* i *unterhalten* koji pored akcenta *iberzècovati* i *unterhàltovati* dolaze i s akcentom *iberzècovati* i *unterhaltovati* (eventualna akcentuacija *iberzècovati*, *unterhaltovati* prema sigurnim simpleksima *zècovati*, *hàltovati* ne dolazi).

Od imenica ušle su u naš jezik s kratkim silaznim akcentom ([˘]), prema Benešiću, ove riječi iz Sterijina materijala: *vircauz* (bircuz), *cüşpājz*, *šnūftikla*, *štümädla*. U mome bilježenju ima ih još nekoliko, npr. *cäuberin*, *cäuberpaläst*, *lüftbalön*, *äufvartung*, *rindflājš*, *lūsträjze* i dr.

Mnogo više imenica bilježi Benešić s kratkim uzlaznim akcentom ([˘]): *ājngemokc* (kod Ben. *ājmokac*, *ājnmoc*), *fèler*, *frùštuk*, *jàuzn*, *lòkna*, *mòler*, *šnäjder*, *trèfer*, *trìngeld*, *vèksla*. Koliko sam ja bilježio, s takvim akcentom dolaze još: *ājnfal* (kod Sare u »Pokondirenoj tikvi« plural: »Vi vrlo lepe *ainfale* imate«), *ärtikajt*, *äufpuc*, *äuspruh* (isp. i Rečnik Srpske akademije nauka), *äuzdruk*, *bedinter*, *iberok* (isp. kod Ben. *iberciger*, *ibercir*), *jàkl*, *krājcfajer*, *ksihtl*, *libšaft*, *lotèrija*, *rājfrok* (isp. kod Ben. *šláfrok*), *štèker*, *tàgbuh* (isp. kod Ben. *gründbuh*, *štàmbuh*), *tituskopf*, *vikler*. Isti akcent imaju i imenice na -ung: *štèlung* i *unterhàltung* kojima se svojim drugim dijelom pridružuje i složenica *rājzebešràjbung* (što kod Benešića stoji *štìmung* umjesto očekivanog *štìmung* odn. *štìmüng* [isp. naš novi Pravopisni rječnik], to je očito zagrebački akcent kako se razvio u književničkim i slikarskim krugovima). Valja još dodati imenice na naglašeno -aj (njem. -ei) kao Kurmacherei, Sauerei, Schwärmerei, Strickerei, koje u naš jezik ulaze po Benešićevu primjeru kao *šlampèrāj* (gen. *šlamperāja*) i glase: *kurmahèrāj* (ovu s ovakvim akcentom ima i Benešić). Njima se pridružuje i *cukerpokèrāj* (Zuckerbäckerei, isp. kod Ben. *cukerbekèrāj*) koju imenicu valja pretpostaviti pridjevu *cukerpokèrājski* (Vasilije u »Pokondirenoj tikvi«: »Evice, smokvena, *cukerpokèrājskā* Evice«).

Stanovit broj riječi ušao je iz njemačkog u naš jezik i s dugim uzlaznim akcentom ([˘]). Kod Benešića imaju (od Sterijina materijala) za to samo tri potvrde: *gérok* (Vasilije u »Pokondirenoj tikvi«: »Neću u ovakvom jaklu ići, nego *gérok* od najlepše čohe...), *štrúdlā* (Sara) i *míder* (Evica u »Pokondirenoj tikvi). U mome pak bilježenju dolaze s ovakvim akcentom ime-

nice: *dégn* (Jelica u »Laži i paralazi«: »... pak ju je baš svojim *dégnom* ubio«), *krógn* (Mitar u »Pokondirenoj tikvi«: »Neko ima guke oko vrata pa meto *krógn*«; isp. kod Ben. *krágn*«), *šnóla* (Fema: »... dve *šnóle* crne kafe«), *gefrórenes* (kod Ljube u »Beogradu nekad i sad«, a kod sluge Vučka: *frórnés*), složenice: *módešràjber*, *románenšràjberi* (za drugi dio u ove dvije riječi isp. sprijeda *mòler* i *šnàjder*) i *belóbuungsdekrèt* (Šerbulić u »Rodoljupcima«), te tri pridjeva: *nóbl* (očito nam je ta francuska riječ došla preko njemačkog jezika), *péblhaft* i *belézen* (oboje kod Jelice u »Laži i paralazi«).

Ostale malobrojne riječi, kao *lilafārb*, *natirlih*, *fād*, *gūt*, *štànglgrin*, *tànglgrin*, *hòhtajč*, *rìhtig*, *tràurig*, pa i ponašeno *frājla*, *frājlica*, govore se s takvim akcentima, ali se ne mogu svesti u sistem. Jednosložne imenice, kao *fíršt*, *šlòg*, *lòs*, *bāl*, *gúst*, *vìc* i druge, podvrgavaju se našim akcenatskim pravilima, pa tako npr. gen. pl. od *lòs* valja naglasiti: »... deset hiljada *lósā*« (Mišić u »Tvrđici«), a riječ *bāl* s prijedlogom *na* valja naglašavati npr. »... a ako je *bāl*, idu *nā bāl*« (Jelica).

Ovo, dakako, nije sve što se može reći o njemačkom jeziku u Sterijinim komedijama. Spomenuo sam sprijeda da Femina fonetika i morfologija zahtijevaju posebnu studiju, a i potpuna kopija verborum mnogo je obilatija nego je ovdje moglo biti prikazano. Nadam se, međutim, da je i ovo dosta da se vidi koliko su ovakva proučavanja važna za kulturu našega scenskog izražavanja. To više, što je kasnije mnogo njemačkih elemenata na pozornicu donio Miroslav Krleža i što danas imamo sve manje glumaca koji ih znaju interpretirati kako valja.

KRITERIJI ZA SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

Ljudevit Jonke

Novi »Pravopis hrvatskosrpskoga (srpskohrvatskoga) književnog jezika« iz g. 1960. morao je u znatnoj mjeri na nov način riješiti problem sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi. Na hrvatskosrpskom jezičnom području postojale su u tome znatne razlike, i to zato što su se sukobljavala različna shvaćanja o tome što je složenica, a što samo skup riječi ili polusloženica. U Srbiji, a osobito u Bosni i Hercegovini razvila se upravo snažna težnja da se priloški izrazi u velikoj mjeri pišu zajedno (*podjesen*, *uredu*, *besumnje*, *smukom*, *potstarost*, *svunoć*, *svetri*, *anatematebilo*), a u Hrvatskoj je i dalje zadržano nastojanje da se u tom bude što umjereniji, pa su se pored *ustvari*, *takoreći*, *itekako* priloški izrazi ipak pretežno pisali odvojeno (*pod jesen*, *u redu*, *bez sumnje*, *s mukom*, *pod starost*, *svu noć*, *sve tri*, *sva tri* i sl.). Novi »Pravopis« riješio je ta pitanja po principima, a ne po pojedinačnim sluča-